

АДМІНІСТРУВАННЯ ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Ю. В. Сибірянська,

аспірант кафедри фінансів,

Державний вищий навчальний заклад "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

У статті розглядаються теоретичний та прагматичний зріз проблеми адміністрування доходів бюджету в Україні. З критичних позицій проаналізовано поняттєвий апарат та складові управління. Окреслено стратегічні напрями посилення фінансової дисципліни платників у контексті адміністрування доходів бюджету.

In the article theoretical and pragmatic aspects on problem of administration of budget incomes in Ukraine are examined. From critical positions the author analyzed definitions and structure of management in this sphere. Strategic directions to strengthen the financial discipline of payers in the context of administration of budget incomes are outlined.

ВСТУП

Виконання запланованих на звітний період доходів є важливим та надзвичайно відповідальним етапом управління доходами бюджету у межах річного циклу [1, с. 36—39]. Він об'єднує організацію сплати платежів до бюджету згідно з законодавством та управлінням податковим боргом (включаючи примусове стягнення). Саме адміністрування доходів бюджету є тим етапом управління, який має забезпечити виконання запланованих платежів до бюджету. Тому пошук напрямів удосконалення управління доходами бюджету, зокрема у сфері адміністрування доходів, є досить актуальним сьогодні. Актуальність підсилюється і тим, що науковці сьогодні паралельно оперують поняттями "адміністрування", "фіскальне адміністрування", "бюджетне адміністрування", "мобілізація", "формування", "добровільна сплата", "самостійна сплата" та "стягнення", але ці дефініції вживаються лише стосовно податкових доходів бюджету, про що зазначають Азаров М.Я. та Ярошенко Ф.О. [2, с. 119]. Це, вважаємо, зумовлено домінуючим місцем податкових надходжень у доходах бюджету в розвинених країнах, до яких прагне й Україна. Разом з тим доцільно детально дослідити сутність вищезазначених категорій та визначити, якими із них слід оперувати стосовно організації виконання дохідної частини бюджету в цілому.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є дослідження змістовних характеристик та складових адміністрування доходів бюджету.

РЕЗУЛЬТАТИ

Як відомо, у податковій сфері сьогодні досить широко використовується

термін "адміністрування податків", який походить від запозиченого із Заходу терміна "адміністрування" та означає:

— управлінську діяльність керівників і органів управління, яка здійснюється здебільшого через накази, розпорядження [3, с. 16];

— спосіб управління, заснований на формальних, адміністративних, приказних формах [4, с. 12].

Досить широко і повно тлумачення поняття "державне адміністрування" наводиться у канадському "Словнику термінів і концепцій державної адміністрації, політики і політології" [5, с. 789]: це багатостороння комбінація питань теорії і практики, призначена для кращого розуміння дій державної влади в її стосунках із суспільством, яким вона управляє, а також для забезпечення більшої відповідності державної політики суспільним потребам та прищеплення державній бюрократії ефективніших управлінських методів, а ще більше — необхідних громадянських достоїнств.

Поглиблений аналіз поняття "адміністрування" свідчить, що воно є складовою менеджменту [5, с. 789], саме тому його слід вживати при визначенні основних методів і процедур на етапі виконання доходів бюджету. До того ж науковці вважають, що бюджетне адміністрування переходить у бюджетний менеджмент, фіскальне адміністрування — у податковий менеджмент, і навпаки [5, с. 790]. З цього випливає, що ці поняття стосуються управління як дохідною частиною бюджету, так і видатковою. Нас же цікавить саме дохідна частина бюджету і управління нею, а отже, не все адміністрування як таке у розумінні науковців, а лише один із його аспектів. Враховуючи, що доходи бюджету

складаються з податкових і неподаткових платежів, необхідно, виходячи із змісту понять "бюджетне адміністрування", "фіскальне адміністрування" та "податкове адміністрування", виявити сутнісні елементи, які б охоплювали податкові й неподаткові платежі та стосувалися саме етапу їх формування і мобілізації.

Так, бюджетне адміністрування — це невід'ємна складова бюджетного менеджменту, яка означає певну сукупність методів діяльності персоналу фінансових органів з управління процесами мобілізації доходів бюджету та їх використання [5, с. 792]. Із цього випливає, що бюджетне адміністрування передбачає управління як формуванням дохідної частини бюджету, так і здійсненням видатків, що не є предметом нашого дослідження. Проте далі автори зазначають, що "різнovidами бюджетного адміністрування є адміністрування видаткової частини бюджету та фіскальне (податкове) адміністрування" [5, с. 792], тобто при уточненні різновидів бюджетного адміністрування науковці упускають важливу для українських реалій частину доходів бюджету — неподаткову. Тому із даного трактування бюджетного адміністрування випливає, що дохідної частини бюджету стосується саме фіскальне адміністрування. Подальше ж дослідження дефініцій цих понять показало, що вони не охоплюють неподаткові платежі. Це, на нашу думку, пов'язано з відсутністю загальноприйнятого та усвідомленого розуміння необхідності менеджменту не лише податковими, а й неподатковими платежами.

З іншого боку, враховуючи, що у менеджменті переважають економічні та організаційні моменти, а в адмініструванні — командно-дисциплінарні та процедурні [5, с. 792], зрозумілим стає відсутність у колі дослідження бюджетного адміністрування неподаткових платежів, проте жодного іншого поняття, яке б характеризувало саме процес формування цих платежів на етапі виконання бюджету, в літературі не виділено.

Василюк О.Д. [6, с. 437] зазначає, що "фіскальне адміністрування" походить від латинського слова *fiscus*, що означає кошук державними коштами, державна казна та *administro* — керую, і є обумовленою нормами законодавства діяльністю фіскальних органів щодо забезпечення надходжень до бюджетів та цільових державних фондів. Таке ж визначення наводять Загородній А.Г. і Вознюк Г.Л. [7, с. 12], різниця лише в тому, що вони вважають податкове адміністрування складовою фіскального адміністрування, а інші економісти розглядають податки як його найголовніший інструмент [8, с. 42; 9, с. 42]. Луцкі А.В. взагалі ототожнює поняття фіскального та бюджетного адміністрування, зазначаючи, що "метою здійснення фіскального адміністрування є забезпечення держави фінансовими ресурсами, а також ефективне їх використання" [9, с. 42], тобто автор плутає

між собою різні по суті поняття.

Разом з тим, якщо виходити із того, що: 1) у сучасному розумінні "фіск" в першу чергу є сукупністю фінансових ресурсів держави, зосереджених у державному бюджеті та позабюджетних фондах [7, с. 597]; 2) держава є суб'єктом майнових прав і зобов'язань щодо фізичних та юридичних осіб; 3) термін "фіскальний" [4, с. 613] трактується як фінансовий, податковий; той, що має відношення до акумуляції державних доходів [4, с. 613]; той, що стосується інтересів державної скарбниці (казни), зокрема пов'язаний зі збором податків, накопиченням фінансових ресурсів держави [7, с. 597], стає зрозумілим виділення саме фіскального адміністрування у складі бюджетного адміністрування, яке по суті разом із податковими має охоплювати і неподаткові платежі, що зосереджуються у державному бюджеті (казні), а отже, фіскальне адміністрування логічно було б поділити на податкове адміністрування та формування неподаткових платежів. Саме "формування", оскільки неподаткові платежі не мають ані цільового, ані фіскального призначення, а спрямовуються до бюджету тільки тому, що бюджет є основним централізованим фондом коштів держави, тобто їм не притаманні командно-дисциплінарні та процедурні заходи.

На практиці широко використовується також поняття "адміністрування податків", яке досі не закріплено у жодному нормативно-правовому акті та яке також по-різному тлумачиться науковцями [10, с. 37]. Так, Андрущенко В.А. ототожнює поняття фіскального та податкового адміністрування: фіскальне адміністрування — це управління людьми й подіями у сфері оподаткування через ієрархічно структуровані рішення представницьких політичних органів та дії виконавчо-владних установ; процес управління людьми та подіями у сфері оподаткування, який поєднує елементи науки і мистецтва [11, с. 27—28].

Згідно з науковими поглядами фахівця у галузі адміністративного права А. Селіванова, адміністрування податків — це "... правовідносини, які складаються у сфері здійснення уповноваженими державними органами заходів з погашення податкового боргу і передбачають застосування методів владно-примусового характеру до платників податків" [10, с. 37]. Подібного визначення дотримуються інші науковці [7, с. 12]. Таке "вузьке" трактування адміністрування податків можна пояснити тим, що вчений розглядає його у контексті Закону України "Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами". Погляди інших науковців щодо трактування сутності поняття "адміністрування податків" наведені в таблиці 1.

Разом з тим, при класифікації доходів бюджету з метою управління безпосередній розподіл їх на податкові та неподаткові відсутній, а управ-

ління має здійснюватись на основі того, якими ці доходи є з огляду на ступінь складності управління ними. Саме тому доцільно виділити і вживати на практиці поняття "адміністрування доходів бюджету", яке також охоплюватиме і неподаткові платежі, упуцнені по суті із фіскального адміністрування. До того ж, згідно з бюджетною класифікацією, деякі неподаткові збори та платежі мають податковий характер. А під адмініструванням розумітимемо саме управління процесами мобілізації доходів бюджету.

Отже, проаналізувавши різні підходи до формування доходів бюджету, вважаємо, що адміністрування доходів бюджету, як один з етапів управління доходами бюджету, доцільно поділити на дві складові: фіскальне адміністрування та формування неподаткових платежів, які, у сукупності, є однією із частин ширшого поняття — бюджетне адміністрування, що охоплює адміністрування доходів бюджету та управління видатками.

У центрі управління доходами бюджету взагалі та їх адміністрування зокрема знаходяться не самі податки чи неподаткові платежі, а люди як суб'єкти мотивації технології діяльності податківців у прийнятті рішень, збиранні податків і здійсненні податкової політики. Про це зазначає і Андрущенко В.А. [11, с. 28], хоча лише щодо фіскального адміністрування. А податки є об'єктом управління під час їх планування та прогнозування, коли визначають науково-обґрунтовані та об'єктивно розраховані розміри доходів по кожному джерелу. На етапі ж адміністрування доходів бюджету необхідно через певні заходи впливу, які є в розпорядженні держави, через ефективну і дієву державну політику впливати на мотивацію платників

щодо сплати податків і неподаткових платежів. Тобто система державного управління має бути достатньо справедливою, зрозумілою і прийнятною для платників.

Детальніше зупинимось на розгляді складових адміністрування доходів бюджету. Вихідним моментом розвитку фіскального адміністрування є камералістика [11, с.35], оскільки саме камералісти першими виклали в науковій формі та запровадили в практику просту істину, що на управлінському рівні успіх оподаткування залежить від двох базових передумов — мистецтва адміністрування податків із боку податкової служби як результату професійної підготовки і службової лояльності персоналу та законслухняності з боку платників податків. Тобто від рівня правосвідомості, дисципліни, морально-етичних якостей усіх учасників податкового процесу. Саме камералісти розуміли, що щоб державі стати сильною, а суспільству багатим, необхідні потужний уряд, компетентний і чесний виконавчий апарат [11, с. 35].

Василик О.Д. розглядає фіскальне адміністрування в трьох аспектах [6, с. 437]: 1) як складову податкової доктрини, що охоплює роботу фіскальних органів та її нормативне забезпечення; 2) як діяльність фіскальних органів щодо мобілізації бюджетних надходжень; 3) як правовідносини, які складаються у сфері здійснення уповноваженими державними органами заходів з погашення податкового боргу. Із даним групуванням важко не погодитись, оскільки воно охоплює як організацію добровільної сплати податків, так і примусове стягнення заборгованості із тих, хто не бажає виконувати свій обов'язок перед державою. Тому об'єктом фіскального адміністрування є розпорядчо-виконавча діяльність

Таблиця 1. Погляди науковців щодо трактування поняття "податкове адміністрування"

Автор	Дефініція	Коментар автора
Ластовецький А. [10, с. 37]	Адміністрування податків – це механізм, що включає систему способів та організаційно-правових заходів відчуження уповноваженими державними органами податків і зборів (обов'язкових платежів).	
Мельник В.П. [12, с. 41]	Адміністрування податків – це управлінська діяльність органів державної виконавчої влади, яка пов'язана з організацією процесу оподаткування та засновується на державних законодавчих та нормативних актах.	Мельник В.П. зазначає, що адміністрування податків охоплює: облікову роботу (облік платників податків та облік податкових надходжень), масово-роз'яснювальну та консультативну роботу, прогнозно-аналітичну роботу, контрольно-перевірочну роботу, тобто практично всі види робіт, що здійснюються податківцями.
Князєв О.В. та Пономарева Н.В. [13, с. 32]	Податкове адміністрування передбачає визначення принципів і послідовності побудови податкових систем, повноважень органів влади різних рівнів у регульованні податкових відносин, права і обов'язки платників податків і повноваження податкових органів, організацію податкового контролю і процедури оскарження рішень, а також побудову економічно ефективної системи податкових органів і їх інформаційної взаємодії із зацікавленими структурами різних рівнів виконавчої влади.	На нашу думку, це більше схоже на перелік складових податкового адміністрування, а не на визначення його сутності.
Бурковський В.В. [14, с. 78]	Адміністрування податків – це комплекс заходів виконавчої влади щодо забезпечення виконання <u>дохідної частини</u> бюджетів усіх рівнів.	Із визначення випливає, що автор взагалі ігнорує наявність неподаткових платежів та необхідність управління ними, що є неправильним.

владних структур щодо організації оподаткування і мистецтва управління податковою системою шляхом добровільного, а в необхідних випадках і примусового справляння податків у поєднанні з виховними діями морально-етичного характеру, а також роз'яснювальними і контрольними заходами [11, с.28].

Виходячи із об'єкта фіскального адміністрування, вважаємо, що його складовими є організація добровільної сплати податків та примусове стягнення податкової заборгованості (рис. 1).

Термін "добровільна сплата податків" сьогодні використовується досить широко [12, с.41]. Проте виникає питання: чи може податок, який по суті своїй є примусовим платежем, що вилучає частину багатства індивіда, сплачуватись добровільно? Мельник В.М. вважає, що податки не можуть сплачуватись добровільно [12, с.41], оскільки вони встановлюються законом у вигляді зобов'язання платити, а також законодавчо передбачається відповідальність за несплату податків, що є однією із форм примусу. Прийнято вважати, що у дійсності немає жодного зв'язку між сплаченими податками і отриманими від держави послугами, тому що тут немає тієї добровільності і тієї згоди, які мають місце при будь-якій купівлі-продажу, тому сплата податку ніяк не схожа на сплату коштів за куплений на ринку товар, а також тому, що податки збираються не на основі згоди, а на основі примусової влади держави і ніколи не можна встановити будь-якої рівності між сумою сплаченого податку особою і тією користю, яку вона отримує від діяльності держави [15, с.131]. Дійсно, за традицією, що бере початок ще від А. Сміта, податки прагматично сприймаються як обов'язкові грошові платежі для забезпечення колективних потреб суспільства, як примусові стягнення з фізичних та юридичних осіб, що вилучаються державою в силу її виключної влади [16, с.38]. Проте у демократичному суспільстві економічна сутність податків виступає у якості не стільки примусового відчуження майна, скільки добровільних і еквівалентних платежів за необхідні кожному громадянину суспільні товари. У перехідному ж періоді, на якому досі знаходиться Україна, на думку Вишневецького В. і Веткіна А. [17, с. 96—97], неможливо забезпечити повну добровільність сплати податків. З цього випливає, що науковці не заперечують можливість добровільної сплати податків як таку. Разом з тим, сьогодні потрібно перетворити податок із суто фіскально-державного заходу на вигідний суспільству економічний, соціальний та політичний фактор, трансформувати податок із фіскальної в іншу, вищу якість і спромогтися переконати в реальності цієї трансформації суспільство як сукупність платників і виборців, про що зазначає Сурторміна В.М. [16, с. 39].

Вважаємо, що під добровільною сплатою податків слід розуміти сумлінне, з власної волі виконання грома-

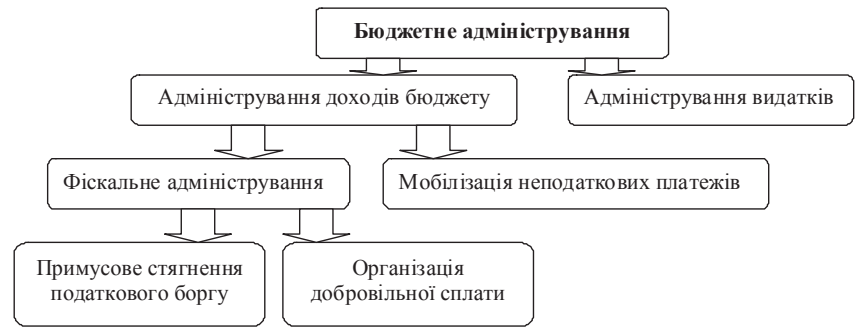

Рис. 1. Система бюджетного адміністрування

дянами своїх обов'язків перед державою через своєчасну сплату обов'язкових платежів у повному обсязі. І хоча сьогодні в Україні досить важко забезпечити повну добровільність та сумлінність у сплаті податків (за даними ДПАУ її рівень у 2001 році становив 54,54%, а на кінець 2007 року — 65%), на це є певні об'єктивні та суб'єктивні причини, які потрібно дослідити та усунути.

Дійсно, платник — людина економічна, тобто "егоїст", за висловом А. Сміта, тому він має відчувати наслідки від сплати податків, чітко розуміти чому він має платити, так як будь-який податок зменшує його добробут [18, с.58]. Саме цього відчуття у населення сьогодні бракує, тому і існують постійні ухилення від сплати податків та нарощування податкової заборгованості. Разом з тим високий рівень добровільної сплати обов'язкових платежів та ефективність усієї податкової системи залежить в першу чергу від сприйняття її населенням, платниками, оскільки навіть при надвисокій дієвості та ефективності діяльності податківців, вони зможуть перевірити лише невелику частину платників. Отже, без поваги останніх до держави неможливо мобілізувати доходи бюджету на належному рівні.

Однак кожний окремих громадянин, платник є членом великого колективу, тому у нього має бути вихована та присутнє почуття обов'язку, а не лише мета отримання вигоди. Хоча і обов'язковість тут присутня, так як "законслухняна більшість сплачує податки хоч і свідомо, але в порядку свідомої покори, оскільки нереально засвідчити ентузіазм при сплаті податків, нехай буде платник хоч і ідеальним патріотом". Як слушно зазначає Д. Вальдо, "добробут, щастя і навіть саме життя всіх нас спирається більшою мірою на діяльність адміністративного механізму, який оточує і підтримує нас. Бажаємо ми того чи ні, про державне управління має турбуватися кожен. Якщо ми хочемо вижити, нам слід вести себе стосовно держави дуже розумно" [2, с. 125]. Саме тому сьогодні нагально необхідно виховувати сумлінного платника, того, який добровільно і вчасно сплачуватиме податки. Але це довготривалий і складний процес, для втілення якого в життя бажання кількох урядовців замало, потрібний дієвий і, головне, злагоджений механізм діяльності всього державного апарату.

Для стимулювання повної і своєчасної сплати податків підприємствами і громадянами Даниленко А.І. [19, с.121] пропонує створити умови, за яких ухилення від сплати податків стає економічно не вигідним: втрати від порушення фінансової дисципліни перевищують можливий прибуток від таких дій. Інші пропонують спростити і зменшити фіскальну спрямованість податкової системи, скоротити податкові пільги. Дійсно, пільги потрібно скорочувати як у кількісному, так і у вартісному вигляді, проте стосовно зниження фіскального навантаження ми не можемо погодитись, оскільки в Україні воно і так не високе. Інша справа — нерівномірність його розподілу, але цю проблему не вирішить механічне зниження ставок чи скорочення кількості податків, за що періодично виступають різні політики [20, с. 498]. Тому необхідно не маніпулювати із складом і ставками податків, а сформувати нове інституціональне середовище на державному, регіональному та місцевому рівнях, яке основуватиметься на особистій зацікавленості фізичних та юридичних осіб у добровільному фінансуванні суспільних витрат [20, с. 499]. Для цього потрібно забезпечити рівні, передбачувані і однакові умови для всіх платників, а також усунути причини, що породжують корупцію і свавілля.

Отже, для сумлінності в сплаті податків необхідно забезпечити прихильність населення до уряду, довіру йому, про що зазначає Сміт А.: "У республіці, де населення ставиться до своїх чиновників з цілковитою довірою, де воно переконане в необхідності податку для існування держави і впевнене, що його буде сумлінно вжито з цією метою, можна інколи очікувати такої сумлінної та добровільної сплати" [21, с. 522]. А для цього, поперше, мобілізовані ресурси мають використовуватись досить ефективно [22, с.59], оскільки ресурси — не самоціль, а лише засіб реалізації основної мети функціонування фінансової та економічної системи — максимізації ВВП. Податки повинні витрачатись для задоволення інтересів і потреб самих платників. Який сенс докласти значних зусиль для мобілізації ресурсів, якщо вони потім використовуються нераціонально чи взагалі втрачаються? Для забезпечення плідної співпраці держави і населення, для більш повного виконання податкових зобов'язань, необхідно дот-

римується принципу К. Вікселля щодо рівності між вилученою вартістю та її еквівалентом, тобто кошти населення, вилучені у формі податку, повинні йому повертатись у вигляді певних державних послуг [16, с. 14]. По-друге, має бути дієва і ефективна боротьба з корупцією, попит на яку створюють непрозоре, складне, з великою кількістю пільг, стимулами та виключеннями податкове законодавство та дискреційна політика в процесі прийняття рішень з проблем оподаткування [23, с.55]. А враховуючи, що дієва боротьба із корупцією в органах влади сьогодні носить лише декларативний характер, можна з певністю сказати, що в першу чергу корумповані вищі ешелони влади, оскільки в іншому випадку не зрозумілим є, що їм завжає зробити жорсткіший контроль за підлеглими. Ісаєв А.А. свого часу писав про людей, які стоять при владі, що вони мають єдине прагнення — збагачення [24, с. 4—5]. А найгіршою формою корупції є, як відомо, корупція саме зверху до низу [23, с. 56, 177].

Про необхідність гідного матеріального забезпечення працівників ДПАУ для усунення корупції зазначають Азаров М.Я., Ярошенко Ф.О. [2, с.137]. Разом з тим суттєве підвищення винагороди контролерів матиме позитивні результати лише в поєднанні з дійсним і дієвим покаранням за корупційні дії. Якщо ж покарання за такі дії залишаться вняткові, а не правилом, про що зазначають Вишневський В.П., Веткін А.С. [23, с.55], жодне підвищення зарплати не стримуватиме зростання корупції.

ВИСНОВКИ

Отже, для забезпечення добровільної сплати податків необхідними є наявність чіткого, відлагодженого і зрозумілого механізму адміністрування, дієвого контролю та налагодження ефективного зворотного зв'язку між суб'єктами управління — між урядами, контролюючими органами та безпосередніми платниками податків. Оскільки податки настільки ефективні, наскільки надійний механізм зворотного зв'язку між фіскальними рішеннями, що приймаються владою, і реальним вибором індивідів [20, с. 357]. Тобто індивід погодиться підкоритись примусу з боку держави лише в тому випадку, якщо кінцеві результати політичного "обміну" відповідають його інтересам. І жодні спроби посилити контроль, удосконалити законодавство чи налагодити адміністрування податків не дадуть належного результату доти, доки не буде вирішена проблема формування дієвого механізму збалансування інтересів платників і держави [16, с. 51].

Для забезпечення своєчасного, повного та якісного адміністрування доходів бюджету необхідно вирішити проблеми наявності податкової заборгованості та ухилення, вивчити фактори позитивного та негативного впливу на рівень свідомого виконання платниками обов'язків перед державою та бюджетом. Для цього важливо запровадити єдину систему формування до-

ходів бюджету, посилити парламентський контроль на всіх стадіях бюджетного процесу. Прогнозування, планування, виконання, звітування, контроль і моніторинг доходів бюджету й чинного законодавства мають відбуватися у межах єдиного механізму управління доходами бюджету, а нарахування та мобілізація податків мають стати основою мобілізації доходів бюджету як єдиного неподільного процесу формування бюджету [25, с. 192].

Насамкінець слід зазначити, що проста зміна урядовців чи прийняття нових більш досконалих законів не призведе до вирішення основних проблем, що існують на етапі адміністрування доходів. У розвинених країнах податки сплачують не тому, що їх неможна або важко обійти (хоча витрати на такий обхід на відміну від України дійсно можуть бути досить високими), а тому, що такі платежі основуються на бажанні і розумінні значення кожного індивіда в громадському суспільстві, його особистої незамінної участі у наданні суспільних благ, про що зазначає Вишневський В.П. [26, с. 80]. Сформувати чи "виростити" таку свідомість неможна одразу, і навіть при найсприятливіших умовах на це можуть піти роки, якщо не десятиріччя [26, с. 80].

Література:

1. Сибірянська Ю.В. Управління доходами бюджету: постановка цілей та завдань. // *Materialy czwartej Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji "Nauka: teoria i praktyka — 2007"*. Тум 3. *Ekonomiczne nauki. Prawo. Panstwowy zarzad. Politologija. Przemysl. Nauka i studia*. 104 str.- С. 36—39
2. Державна фінансова політика та прогнозування доходів бюджету України / М.Я. Азаров, Ф.О. Ярошенко, Г.І. Єфименко та ін.-К.: НДФІ, — 2004. — 712 с.
3. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т./ За ред. С.В. Мочерного. — Львів: Світ, 2005. — Т. 1. — 616 с.
4. Золотогоров В.Г. *Економика: Экономический словарь*. — Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2003. — 720 с.
5. В. Федосов, В. Опарін, А. Сафонова та ін. *Бюджетний менеджмент: Підручник / За заг ред. В.Федосова*. — К.: КНЕУ, 2004. — 864 с.
6. Василик О.Д. *Податкова система України: Навчальний посібник*. — К.: ВАТ "Поліграфкнига". — 2004. — 478 с.
7. Загородній А.Г., Вознюк Г.А. *Фінансово-економічний словник*. — Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2005. — 714 с.
8. Мельник В.М. *Адміністрування податків в історичній ретроспективі / Фінанси України*. — 2005. — № 10. — С. 42—50.
9. Луцик А.В. *Податки як інструмент фіскального адміністрування // Фінанси України*. — 2002. — № 9. — С. 42—47.
10. Ластовецький А. *Організаційно-правові засади адміністрування*

податків // *Право України*. — 2003. — № 11. — С. 37—40.

11. Андрущенко В.А. *Фіскальне адміністрування як наука і мистецтво // Фінанси України*. — 2003. — № 6. — С. 27—35.

12. Мельник В.М. *Проблеми теорії та практики адміністрування податків в Україні. // Актуальні проблеми економіки*. — 2003. — № 5(23). — С. 40—43.

13. Князев О.В., Пономарева Н.В. *Особенности налогового администрирования в государстве с переходной экономикой // Финансы*. — 2006. — № 6. — С. 31—36.

14. Бурковский В.В. *Роль податків у наповненні бюджетів усіх рівнів // Фінанси України*. — 2001. — № 5 — С. 78—81.

15. Пушкарева В.М. *История мировой и русской финансовой науки и политики*. — М.: Финансы и статистика, 2003. — 272 с.

16. Суторміна В.М. та ін. *Держава — податки — бізнес: (Із світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки): Монографія / В.М. Суторміна, В.М. Федосов, В.А. Андрущенко*. — К.: Либідь, 1992. — 328 с.

17. Вишневский В., Веткин А. *Уклонение от уплаты налогов и рациональный выбор налогоплательщика // Вопросы экономики*. — 2004. — № 2. — С. 96—108.

18. Соколовська А.М. *До питання про податкову реформу в Україні // Фінанси України*. — 2006. — № 4. — С. 55—61.

19. *Розвиток фінансового сектора та економічне зростання: Монографія / НАН України, Ін-т економіки. Редактор: А.І.Даниленко (відп. ред.) та ін.* — Київ, 2001. — 238 с.

20. *Налогообложение: теории, проблемы, решения / В.П.Вишневский, А.С.Веткин, Е.Н.Вишневская и др.; под общ ред В.П.Вишневского*. — Донецк: Дон НТУ, ИЭП НАН Украины, 2006. — 504 с.

21. Сміт А. *Добробут націй. Дослідження про природу і причини добробуту націй / Є. Литвин (Наук. ред.), О. Васильєва (пер. з англ.)*. — К.: Port-Royal, 2001. — 594 с.

22. Федосов В., Опарін В., Львовчик С. *Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями: Монографія / За наук ред. В. Федосова*. — К.: КНЕУ, 2002. — 387 с.

23. Вишневский В.П., Веткин А.С. *Уход от уплаты налогов: теория и практика: Монография / НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти*. — Донецк, 2003. — 228 с.

24. Ісаєв А.А. *Настоящее и будущее русского общественного хозяйства / А.А. Исаев*. — СПб.: Тип. М.М. Стасюлевича, 1896. — 205 с.

25. Бескид Й., Каленський М. *Формування доходів державного бюджету // Світ фінансів. Випуск 3(8)*. — Жовтень. — 2006. — Ст. 186—192.

26. Вишневський В.П. *Институциональные аспекты налоговой политики // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая*. — Вып. 103-1. — Ст. 78—84. — 2006 — интернет ресурс: <http://www.donntu.edu.ua>